

19 cm

0.5 cm

19 cm

ISSN 0866 - 7632

TẠP CHÍ DÂN TỘC HỌC

5 (239)
2023

VIỆN DÂN TỘC HỌC
VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM

INSTITUTE OF ANTHROPOLOGY

TẠP CHÍ DÂN TỘC HỌC - SỐ 5 (239) - 2023 ANTHROPOLOGY REVIEW

In 300 cuốn, tại Công ty Cổ phần Khoa học và Công nghệ Hoàng Quốc Việt, theo Giấy phép xuất bản số 306/GP-BTTTT, ngày 28-8-2023. Phát hành qua mạng lưới bưu điện Việt Nam trên toàn quốc; Mã ấn phẩm: C212; Hotline 1800.585855. Hoặc Tòa soạn Tạp chí Dân tộc học (Số ĐT: 02462730420). In xong và nộp lưu chiểu tháng 10-2023

Giá: 40.000đ

Mẫu bìa TCDTH

Hex:C9843B-CMYK:12,48,85,10

Hex:E0C69E-CMYK:12,20,40,0

Logo=

Hex:A76F29-CMYK:29,56,100,13

Hex:FFD200-CMYK:0,16,100,0

26.5 cm

ANTHROPOLOGY REVIEW

49th Year

Nº. 5 (239) - 2023

Bi-Monthly

HEADQUARTERS

Nº 1, Block A, Lieu Giai Street, Ba Dinh, Hanoi

Tel: 84-024-62730420

E-mail: tapchidantochoc@gmail.com

Website: viendantochoc.vass.gov.vn

INSTITUTE OF ANTHROPOLOGY – VIETNAM ACADEMY OF SOCIAL SCIENCES

Editor-in-chief

Assoc.Prof.Dr. NGUYEN THI THANH BINH

*
* *

EDITORIAL COMMITTEE

Assoc.Prof.Dr. Nguyen Van Minh
(Chairman)

Dr. Bui Thi Bich Lan (Sub-editor)

Assoc.Prof.Dr. Nguyen Thi Thanh Binh

Assoc.Prof.Dr. Bui Van Dao

Assoc.Prof.Dr. Bui Xuan Dinh

Assoc.Prof.Dr. Pham Quang Hoan

Assoc.Prof.Dr. Vuong Xuan Tinh

Assoc.Prof.Dr. Nguyen Ngoc Thanh

Dr. Tran Van Ha

Dr. Ly Hanh Son

Dr. Tran Minh Hang

Dr. Nguyen Cong Thao

*
* *

EDITORIAL OFFICE AND ADMINISTRATION

Dr. Hoang Phuong Mai (Sub-editor)

MA. Pham Thi Thu Ha

MA. Luc Manh Hung

Cover designed: MA. Luc Manh Hung

Translation: Dr. Vuong Ngoc Thi

TABLE OF CONTENT

	Page
Nguyen Thi Thanh Binh * Urbanisation and Agricultural Transformation in a Peri-urban Village in Hanoi	3
Ta Thi Anh	
Pham Thi Thu Ha * Impact of High-tech Agriculture on Household Economy in Xuan Khe Commune, Ly Nhan District, Ha Nam Province	15
Hoang Phuong Mai * Handicrafts in Tho Ha Ancient Village: Tradition and Change	27
Vu Hong Thuat * Dó Paper Making Process and Techniques of Viet People in Dong Cao Village, Bac Ninh City	40
La Thi Thanh Thuy	
Le Thi Mui * Households' Social Relations in Livestock Farming in Thuan Thanh District, Bac Ninh Province	53
Truong Van Cuong * Labour Migration with Hunger Eradication and Poverty Reduction Among Tay People (Case Study of Thanh Long Commune, Van Lang District, Lang Son Province)	65
Nguyen Thu Trang * Livelihood Activities of Lu People in Ban Hon Commune, Tam Duong District, Lai Chau Province Today	77
Nguyen Thanh Xuan * Understanding Brahmanism in the Cham Ethnic Community	88
Mai Van Tru	
Tran Thi Thai * Offerings to Gods in the Cham Ahiér's Kate Festival in Ninh Thuan Province	98
Vuong Ngoc Thi * On Ethnic Relations in Laos Border Areas	108
INFORMATION	
Vuong Xuan Tinh * Oscar Salemink - A Great Scholar on Vietnam	120

ABSTRACT 5.2023

1. Nguyen Thi Thanh Binh, Ta Thi Anh: *Urbanisation and Agricultural Transformation in a Peri-urban Village in Hanoi*

Abstract: *Urbanisation and agriculture is a global topic that interest several disciplines, such as economics, human geography, and urban studies. Research on urbanisation in developing countries shows that although peri-urban agriculture has declined sharply due to the expansion of urban areas and has become fragmented, it still makes a certain contribution to providing food and greenery for the urban area and is the livelihood of a part of the region's residents. Therefore, more research is needed focusing on the dynamics of agricultural livelihoods in peri-urban areas. Based on field research recently conducted in La Tinh village, Dong La commune, Hoai Duc district, Hanoi city, this article explores the impact of urbanisation on agricultural production, examining trends of changes as well as the role of agriculture for residents in the community; thereby contributing to the discussion about urban agriculture and farmers.*

Keywords: *Agricultural transformation, urban agriculture, peri-urban agriculture, urbanisation, Hanoi.*

2. Pham Thi Thu Ha: *Impact of High-tech Agriculture on Household Economy in Xuan Khe Commune, Ly Nhan District, Ha Nam Province*

Abstract: *Developing high-tech agriculture is our Party and State's major policy nowadays to transform traditional farming methods into modern farming methods based on science and technology; thereby creating a breakthrough in productivity, quality, efficiency, and sustainability for Vietnamese agriculture. Based on field research in Trung Chau village, Xuan Khe commune, Ly Nhan district, Ha Nam province in April 2023, the article explores the impact of high-tech agriculture on the household economy in different aspects: changing awareness and thinking in agricultural production, expanding employment opportunities and increasing income, improving living standards and contributing to poverty reduction. On that basis, the article proposes some recommendations and solutions to develop this agricultural model and further improve the local household economy in the current context.*

Keywords: *High-tech agriculture, household economy, Ha Nam.*

3. Hoang Phuong Mai: *Handicrafts in Tho Ha Ancient Village: Tradition and Change*

Abstract: *Tho Ha village, located in Van Ha commune, Viet Yen district, Bac Giang province, is a traditional craft village with many unique features. Since ancient times, Tho Ha had no land for agricultural production; handicraft activities occupied a key position in the village's economy. In addition, residents of Tho Ha village took advantage of the waterway trade to develop commercial activities and services for production so that the craft village's activities became a value chain from supplying input materials to distributing products to the market. The article's content is an overview of the development of handicrafts in Tho Ha village from the past to the present, the transition from old crafts to new ones, and the craft village's operation in the market economy. On that basis, the article discusses some issues facing the craft village's development in the current context.*

Keywords: *Crafts, Tho Ha ancient village, tradition, development.*

4. Vu Hong Thuat, La Thi Thanh Thuy: *Dó Paper Making Process and Techniques of Viet People in Dong Cao Village, Bac Ninh City*

Abstract: Based on field research in 2022 and 2023 in Dong Cao village, Bac Ninh province, this article clarifies the process of exploiting and processing raw materials and techniques for making the traditional Dó paper of the Viet people. The profession of making Dó paper in Dong Cao village has existed for a long time. Currently, village households make handmade Dó paper and produce industrial paper simultaneously, so the economy of the craft village is quite developed. Folk experiences in paper making are always preserved by villagers and passed down from generation to generation. However, the craft of making handmade Dó paper is facing new challenges. It is at risk of being lost, as various reasons are affecting the development of the craft village today.

Keywords: Process, technique, Dó paper, Dong Cao village, Viet people, Bac Ninh.

5. Le Thi Mui: *Households' Social Relations in Livestock Farming in Thuan Thanh District, Bac Ninh Province*

Abstract: Social relations play an important role in production and household economic development for Vietnamese farming households. Thuan Thanh district, Bac Ninh province, is one of the localities with the highest urbanization and industrial area development rate in the country. However, the district's current orientation in livestock development is still increasing the number of animals in appropriate association with market demand, prioritizing the development of livestock that have the potential to create key commodity products in the province, such as pigs and poultry. This article highlights the current status of social relationships in pig farming among households in Thuan Thanh district, Bac Ninh province, and the impacts of these relationships on households' sustainable livestock development and local socioeconomic development in the context of industrialization and urbanization. Households' social relationships in pig farming are expressed in the interactions among households, the livestock system, veterinarians, the market, and local authorities.

Keywords: Social relations, pig farming, Thuan Thanh, Bac Ninh.

6. Truong Van Cuong: *Labour Migration with Hunger Eradication and Poverty Reduction Among Tay People (Case Study of Thanh Long Commune, Van Lang District, Lang Son Province)*

Abstract: Labour migration is a popular trend today, considered a survival strategy to adapt to difficult living conditions in the context of job shortage, low income, and lack of production land. Hardships and instability in livelihoods are the main reasons that push workers to migrate from their hometowns to places with more better conditions to ensure their lives. Labour migration patterns have become increasingly complex, with diverse scales, forms, subjects, and components, affecting many aspects of socioeconomic life in our country today, especially in efforts to eradicate hunger and reduce poverty. Based on research on the current situation of Tay people's labour migration in Thanh Long commune, Van Lang district, Lang Son province, this article seeks to understand the role of labour migration in hunger eradication and poverty reduction in some aspects, including economic restructuring, employment, income, spending, and reducing the household poverty rate.

Keywords: Labour migration, hunger eradication and poverty reduction, Tay ethnicity, Lang Son.

7. Nguyen Thu Trang: *Livelihood Activities of Lu People in Ban Hon Commune, Tam Duong District, Lai Chau Province Today*

Abstract: *In the market economy context, the socioeconomic life of Lu people in Ban Hon commune, Tam Duong district, Lai Chau province, is changing rapidly, including livelihood activities. Based on field research, this article shows that in addition to traditional livelihoods, several new livelihoods have gradually appeared, such as providing homestay services and working as wage labourers and workers at companies, initially contributing to improving the lives of people there. In that context, besides the advantages of vibrancy and adaptation, the study also points out many challenges in this community's current livelihood activities, such as climate change, the decline of production resources, and human resource limitations.*

Keywords: *Livelihood, Lu people, Ban Hon commune, Tam Duong district, Lai Chau province.*

8. Nguyen Thanh Xuan, Mai Van Tru: *Understanding Brahmanism in the Cham Ethnic Community*

Abstract: *The article focuses on clarifying the formation process of Brahmanism, the rituals and ways of practising, the order and role of dignitaries, and temples/towers related to Brahmanism in the Cham ethnic community. The article argues that all of the above elements have created the Cham people's unique culture, customs, and lifestyle in the past and present.*

Keywords: *Cham ethnic group, Brahmanism, rituals, dignitaries, temples/towers.*

9. Tran Thi Thai: *Offerings to Gods in the Cham Ahiér's Kate Festival in Ninh Thuan Province*

Abstract: *The article describes and analyses the role of offerings to gods in the Cham Ahiér's Kate festival in Ninh Thuan province. Based on observation, ritual participation, and interviewing dignitaries and elders - people who understand the structural regulations and meanings of sacred offerings during the Kate festival, the research indicates that offerings not only contain unique cultural messages from culinary practices but also are a reflective mirror expressing the cosmology, world view, and social structure of the Cham Ahiér in Ninh Thuan province.*

Keywords: *Offerings, Kate festival, Cham Ahiér, cultural identity.*

10. Vuong Ngoc Thi: *On Ethnic Relations in Laos Border Areas*

Abstract: *The article reviews a number of accessible international studies on ethnic relations in Laos border regions. Based on the presentation of Laos' ethnic demography and ethnic situation in Laos border areas, the article presents some specific, outstanding, and urgent issues in ethnic relations in those regions according to international scholars' research. These analyses revolve around five main axes of ethnic relations: relations between ethnic groups and the nation-state, intra-ethnic relations, relations between minority groups, relations between minority groups and the majority group, and cross-border ethnic relations.*

Keywords: *Ethnic relations, border areas, Laos.*

Sau các lễ cúng Kate trên tháp, ở làng và nhà Cả sư, sẽ đến phần nghi lễ cúng tại các tư gia. Lễ cúng tại gia đình thường được tổ chức theo cùng dòng tộc mẫu hệ. Mỗi năm, một gia đình trong tộc họ sẽ phụ trách việc cúng tế chính cho cả dòng tộc. Chủ lễ cúng Kate thường là người lớn tuổi trong tộc họ, am hiểu lễ tục. Lễ vật cúng ở tộc họ là một cặp gà, 5 mâm cơm, bánh tét, hoa quả, trà cau, rượu, trứng. Sau lễ cúng ở tộc họ, một số gia đình người Chăm cũng sẽ tổ chức thêm một vài mâm cơm nhỏ để vừa cúng riêng, đồng thời đãi họ hàng và khách. Lễ vật trong mâm cúng tại gia đình thường đơn giản, không tuân theo nhiều quy tắc như các mâm lễ cúng ở tháp, đền của làng hay nhà Cả sư nhưng thành phần các lễ vật lại đa dạng và phong phú hơn. Bên cạnh những lễ vật truyền thống, còn có nhiều lễ vật hiện đại.

Lễ vật dâng cúng trong nghi lễ Kate phải đảm bảo tính mới, sự tinh khiết, có nguồn gốc rõ ràng, nguyên vẹn, đảm bảo thơm mỹ, không bị vắn đục, ô ứ hay lai tạp. Các loại bánh phải mới làm, mới nấu, không sử dụng đồ để quá lâu ngày hay bị bần. Trái cây phải mới hái từ trên cây xuống, được rửa sạch, lau khô, và bài trí gọn gàng, đẹp mắt trên mâm lễ. Thịt dê và gà được dâng cúng phải là thịt của những con vật béo tốt, không bệnh tật, còn tươi sống trước đó. Phần cơm, canh và rau ghém cũng phải chuẩn bị sạch sẽ, bài trí trên mâm gọn gàng, đầy đặn. Đó là những yêu cầu cơ bản về hình thức của các loại lễ vật mà khi chuẩn bị, người Chăm luôn phải tuân theo để chứng tỏ lòng thành với các bậc thần linh.

3. Lễ vật thờ thần trong lễ hội Kate nhìn từ thế giới quan và cấu trúc xã hội

3.1. Thể hiện tư duy lưỡng hợp trong nền văn hoá Chăm

Mô hình cấu trúc luận trong Nhân học cho thấy, cấu trúc của quá trình suy nghĩ ở con người trong tất cả các nền văn hoá đều tồn tại theo hình thức đối lập nhị nguyên với những cặp tương phản như: nóng - lạnh; nam - nữ; văn hoá - thiên nhiên; sống - chín. Cấu trúc luận cho rằng, sự đối lập nhị nguyên được phản ánh trong các mô hình văn hoá khác nhau. Claude Levi-Strauss đã đưa ra và phân tích quan điểm nhị nguyên luận về các cặp đối lập tạo thành hệ thống. Dựa vào cấu trúc luận trong ngôn ngữ của các tác giả Saussure và R.Jakovson, ông cho rằng con người của các bộ tộc thời cổ đều có trình độ tư duy nhận xét thế giới (các nền văn hóa) theo hình thức các cặp đối lập mà cơ bản và nổi trội nhất là hai cặp trời/đất và đực/cái. Từ các cặp đối lập cơ bản này, xuất hiện hình thức đối lập theo kiểu nhị nguyên (Levi-Strauss, 1963). Các luận điểm trong nghiên cứu của thuyết cấu trúc cũng bàn về các chuẩn mực và thói quen định hình mà ở đó đồ ăn, thức uống được phân loại, chuẩn bị và kết hợp với nhau. Chúng tôi thấy rằng, cấu trúc nhị nguyên này phản ánh rõ trong văn hoá ẩm thực Chăm. Tư liệu cổ Chăm có ghi lại rằng, vũ trụ ban đầu là một cõi hư vô (*elak*), tối tăm mù mịt gồm có hai phần. Phần trên là cõi hư vô tương ứng với trời (*akal*) và phần dưới thuộc về đất (*tanâh riya*). Sau đó vũ trụ sinh ra muôn loài trong đó có thần Yang và con người, thần Trời (*Po Lingik*), thần Đất (*Po Tanâh Riya*) và thần Mẹ (*Po Inâ Nâgar*), thần Cha (*Yang Po Amâ*). Từ đó thần Trời kết hợp với thần Đất, thần Mẹ kết hợp với thần Cha sinh ra muôn loài vạn vật. Việc phân chia thần Trời và thần Đất; thần Mẹ và thần Cha, rồi cuối cùng hợp nhất

các cặp đôi đó lại với nhau chính là khái quát hóa mối quan hệ lưỡng hợp để từ đó hình dung ra cấu trúc lưỡng hợp/lưỡng phân trong nền văn hóa Chăm (Văn Món, 2002; Quảng Đại Tuyên, Nguyễn Ngọc Ánh, 2018; Trần Nguyên Khoa, 2019; Trần Thị Thái, 2020; 2021).

Có thể thấy, tư duy trên được biểu hiện một cách sâu sắc trên tất cả các bình diện của văn hoá Chăm. Theo tinh thần đó, người Chăm luôn phân chia sự vật làm hai nửa để phát triển và rồi gắn lại để trường tồn. Đây là mối quan hệ chi phối mọi quan niệm đời sống tâm linh cho đến những sự vật, hiện tượng của đời sống thế tục. Chính vì quan điểm này mà trong thần điện của người Chăm có thần Trời, thần Đất; trong phong thủy có quy luật đực - cái, nước - lửa; trong tín ngưỡng, tôn giáo có phân chia Awal - Ahiér (trương ứng cái - đực); trong lễ hội có lễ cúng theo cặp thần Cha - thần Mẹ, nam thần - nữ thần. Tất cả các yếu tố đó đều chi phối chặt chẽ đời sống văn hóa của người Chăm và được đúc kết thành quy luật *tanoaw - binai* (đực và cái), *lakei - kamei* (nam và nữ) hay còn gọi là âm và dương. Đây chính là mối quan hệ tương cầu, luôn cần đến nhau. Nếu thiếu đi một trong hai yếu tố thì sự vật và hiện tượng trong vũ trụ và xã hội không thể tồn tại (Văn Món, 2002; 2020).

Cấu trúc nhị nguyên được thể hiện rõ nét qua bày biện mỹ quan của mâm lễ vật trong lễ Kate. Lễ vật cúng tế luôn phân chia, sắp xếp theo thứ bậc, nhóm và được quy định cụ thể. Đó là cách phân chia giữa lễ vật chính và lễ vật phụ, lễ vật của cộng đồng, lễ vật của từng gia đình, cá nhân. Cách thức chuẩn bị và bày biện các lễ vật luôn phản ánh tư duy nhị nguyên, luôn tính toán đến sự hài hòa, cân đối, có cặp, có đôi, cũng như luôn có sự phân biệt về thứ tự, cấp bậc trong thành phần, đối tượng thụ hưởng lễ vật. Trên mâm lễ luôn tuân thủ hai phần lễ vật: lễ chay (mâm ngọt) và lễ mặn (mâm mặn). Trong mâm cúng luôn được chia thành cặp, thành đôi: mâm bánh lễ có bánh tét đòn tượng trưng cho *linga*, bánh tét cặp tượng trưng cho *yoni* (đôi lập đực - cái, nam - nữ). Các loại bánh thuộc *kamei* (nữ) bao giờ cũng phải đặt ở dưới; trầu cau, nải chuối thuộc *lakei* (nam) được xếp ở trên cùng. Trong việc bài trí sắp xếp cũng phân theo cấu trúc: chuối đặt ngửa để cúng cho thần Trời và chuối đặt úp để dâng cho thần Đất. Thịt dê, gà cúng tế các vị thần cũng được phân chia làm hai phần: phần đầu, hai chân trước, tim, gan, phổi của con dê, gà luộc được đặt trên mâm cao thuộc về dương (*talai*) và từ phần giữa thân đến hai chân sau của con dê, gà đặt ở mâm thấp thuộc về âm (*patuei*). Các lễ vật dâng cúng luôn mang biểu tượng cặp đôi: bánh tét cây (*pei nung ndaon*) - bánh tét cặp (*tapei nung binah*); bánh tét (*tapei nung*) - bánh ít (*tapei balik*); bánh tét ở dưới (*tapei nung ala*) - bánh *sakaya* ở trên (*sakaya angaok*); mâm lễ đầu dê (*talai paba iy*) - mâm lễ cặp chân sau và đuôi dê (*patuei paba iy*)... Cách phân chia, sắp xếp lễ vật cũng tuân thủ một quy tắc chung có ý nghĩa, theo một biểu tượng nhất định. Lễ vật chay được sắp xếp theo từng mâm 5, 7, 9... dành cho các vị thần theo những thứ bậc trong hệ thống thần điện. Cách phân chia, sắp xếp lễ vật mặn cũng phân theo thứ tự quy định (gồm ba phần): phần đầu dê, nội tạng và hai chân trước cho các vị thần vua - nam thần; phần có chân sau và đuôi dành cho hoàng hậu và các vị nữ thần; và phần mâm thịt cho các vị thần có đẳng cấp thấp hơn. Nửa con dê

hiện tế được tính từ phần giữa thân ngực trở lên trên là phần “dương”, được đặt trên mâm cao. Nửa con dê còn lại là nửa “âm” đặt ở mâm thấp.

3.2. Tính biểu tượng

Lý thuyết cấu trúc được vận dụng trong việc giải mã các biểu tượng của thực phẩm và luôn xem thực phẩm là một thứ tạo tác có nhiều ý nghĩa. Ý nghĩa biểu tượng được đặt trong các bối cảnh vật chất, quá trình lịch sử và phát sinh từ bối cảnh văn hóa. Hay nói cách khác, khi nhìn nhận khía cạnh biểu tượng (*symbol*) của ăn uống, không thể chỉ lý giải một cách thuần túy bằng ý nghĩa văn hóa mà còn phân tích trong mối liên quan với dinh dưỡng, sinh thái và kinh tế. Lễ vật cúng thần trong lễ hội Kate được thể hiện ở các khía cạnh sau:

Thứ nhất là biểu tượng về con người. Chịu ảnh hưởng từ văn hóa Ấn Độ, người Chăm Ahiér coi con người là một bộ phận không thể tách rời vũ trụ. Vì vậy, trong tư tưởng của họ, những vấn đề nhân sinh là cơ sở để họ giải thích vũ trụ (Trần Nguyên Khoa, 2019). Các thành tố và cấu trúc lễ vật luôn thể hiện quan niệm của người Chăm về con người. Trong nhân sinh quan ấy, con người là một thành phần quan trọng, tồn tại trong một thể tương tác với thế giới tự nhiên, được ví như là một tiểu vũ trụ tương tác với đại vũ trụ. Vì vậy, trong một số nghi lễ, người ta thường sử dụng việc tái hiện hình ảnh con người, các đặc tính của con người, đặc biệt trong ẩm thực, trong cách sắp xếp, bài trí các lễ vật. Tư duy này được biểu hiện một cách cụ thể và vô cùng sinh động. Trong lễ hội Kate, cách bài trí, sắp xếp lễ vật trong mâm cúng, cụ thể là mâm chay được phân theo từng phần như một cơ thể người. Các loại bánh và trái cây được xếp theo từng lớp tượng trưng cho phần xương, phần thịt, ngoài cùng là một lớp bẹ chuối tượng trưng cho phần da thịt của một con người.

Thứ hai là biểu tượng về những con số. Người Chăm rất coi trọng con số, đặc biệt là các con số lẻ 3, 5, 7, 9. Có thể thấy rằng, những con số này thường xuyên xuất hiện trong nghi lễ với những nguyên tắc chặt chẽ và nhất quán, thể hiện ở số lượng, chất liệu, tính chất lễ vật, đồ cúng tế, công cụ làm lễ, số lần khăn vái và động tác hành lễ (Phan Quốc Anh, 2006). Nghiên cứu cho thấy, người Chăm Ahiér rất hay sử dụng con số 3 (3 quả trứng, 3 miếng trầu têm, 3 chén rượu). Cấu trúc lễ vật cũng thường được phân theo cấu trúc bộ ba với số lượng là ba hoặc bội số của ba (12 hoặc 15 mâm). Số 3 là quan niệm 3 tầng vũ trụ, số 9 do 3 lần con số 3 mà thành. Con số 3 trong quan niệm Ấn Độ giáo là con số động, luôn vận động và biến đổi.

Người Chăm với chế độ mẫu hệ luôn coi mẹ *Pô Inâ Nâgar* là đấng tạo hóa ra vũ trụ và sự sống muôn loài. Với quan niệm âm - dương lưỡng hợp (*yin-yang*), bên cạnh thần mẹ xứ sở (âm) thì còn có thần *Yang Pô*, *Yang Amur* (thần Trời, thần Cha - dương) cũng được coi là đấng tạo hóa, *Pô Păn* là thần cai quản các thần, trông coi công việc thiên giới. Những đấng tạo hóa này sinh ra ba tầng vũ trụ: thiên - địa - nhân. Vì vậy, con số 3 là tượng trưng cho ba cõi Thiên - Địa - Nhân trong vũ trụ hay cũng tượng trưng cho 3 đền tháp (Phan Quốc Anh, 2006). Con số 5 cũng xuất hiện khá thường xuyên trong các nghi lễ cúng: người Chăm Ahiér thường dâng

cúng lễ vật trên một cái mâm cao có 5 chân. Trong “Tha áo nghĩa thư” có viết về Brahma: “Người là Phạm thiên, Nhân đà la, sinh chủ và tất thảy các thần, người là Địa - Thủy - Phong - Hỏa - Không, đó là Ngũ đại; người là mọi nguyên tố hỗn hợp...”. Người Chăm, có lẽ đã chịu ảnh hưởng tinh thần Bàlamôn trong thuyết Ngũ Đại này (Phan Quốc Anh, 2006, tr. 135).

Thứ ba là biểu tượng về hình dạng. Trong lễ vật cúng thần, chúng ta thấy thường xuyên xuất hiện các loại bánh với các hình dạng khác nhau, đó là bánh tét (*tapei nung*), bánh gừng (*ganraong laya*). Bánh tét tròn, hình trụ tượng trưng cho dương, cho trời, cha và cho đực; bánh tét cặp hình chữ nhật tượng trưng cho âm, cho đất, cho mẹ và cái. Hai loại bánh này luôn được đặt cùng nhau, phản ánh trời, đất, mẹ, cha, đực, cái, ngày, đêm, sáng, tối. Hay nói cách khác, đó là biểu tượng cho sự hòa hợp giữa âm và dương.

3.3. Sự hòa trộn giữa tín ngưỡng dân gian và Bàlamôn giáo

Lễ hội Kate chứa đựng các yếu tố văn hoá tín ngưỡng, đó là tín ngưỡng địa phương trong việc thờ cúng tổ tiên (*muk kei*), thần Đất (*Po Bhum*), các vị vua chúa, anh hùng dân tộc (*Po Nugar, Po Klaong Garai...*); các vị thần Ấn Độ giáo (*Shiva*) và vị thần ảnh hưởng Hồi giáo (*Po Romé, Yang Ing, Po Rayak...*) (Văn Món, 2020). Trong các lễ vật cúng tế này hiện lên hai lớp văn hóa khác nhau. Những đồ cúng gồm bánh trái, trầu cau, xôi, chuối, hạt nổ, mâm cơm có thịt gà là những đồ cúng mang yếu tố truyền thống dân gian của cư dân nông nghiệp làm lúa nước. Những người nông dân thường dâng cúng cho các vị thần và tổ tiên tất cả những gì họ có thể sản xuất được. Kiểu xếp bánh trái trong lễ cúng thành các lớp như 5, 7, 9 cao như hình tháp cũng là kiểu làm phổ biến của những người nông dân đảo Bali, ít nhiều chịu ảnh hưởng của văn hóa Ấn Độ như người Chăm. Yếu tố Bàlamôn giáo thể hiện qua con vật hiến sinh tế thần, đó là dê. Con dê được chọn dâng cúng thường là dê đực đẹp mã và khỏe mạnh. Sau khi giết thịt, người ta không đem sơ chế hết thành thức ăn mà một số bộ phận của con dê được giữ nguyên. Đó là các bộ phận như đầu (*akaok*), chân (*takai*), gan (*hatai*), đuôi (*iku*). Ngoài lễ vật là thịt dê, còn có gà. Gà được cúng nguyên con hoặc xé thành từng miếng nhỏ. Khi cúng, gà thường được xếp cùng với mâm cơm. Trên mâm cơm gà không hề có món mặn nào khác mà toàn các đồ cúng chay như xôi, chuối, các loại hoa quả, bông hoa, trứng, trầu cau và rượu. Người Chăm có câu “*Alak ba poh murnu*” (Rượu nồng và trứng gà) với ý nghĩa như hai lễ vật không thể thiếu trong các nghi lễ. Việc cúng nguyên con gà, những bộ phận quan trọng của con dê để nguyên khi dùng cúng và những hình nhân thế mạng là người và các con vật chính là dấu ấn tế sinh của Bàlamôn giáo còn sót lại. Đối với các tín đồ Bàlamôn giáo, tế sinh là phương cách chủ yếu để cầu mong các thần thương cảm mà ban cho phước lành (Ngô Văn Doanh, 1998).

Như vậy, qua những đồ dâng cúng cũng phân nào thấy rõ tính tổng hợp trong lễ vật dâng cúng trong lễ hội Kate của người Chăm Ahiér. Đó là những đồ cúng và kiểu cúng mang tín ngưỡng dân gian và dấu ấn Bàlamôn giáo.

3.4. Thể hiện vị thế xã hội

Vị thế xã hội là vị trí của một cá nhân hay một nhóm người trong hệ thống cấu trúc xã hội. Vị thế xã hội quy định thể lực và cách ứng xử của cá nhân, nhóm người trong mối liên hệ, quan hệ với những người xung quanh. Trong ăn uống, người Chăm Ahiér luôn tuân thủ các nguyên tắc về thứ bậc và vị thế xã hội. Người Chăm coi trọng vai trò của thành phần chức sắc tín ngưỡng, tôn giáo - những trụ cột của nền tảng xã hội. Điều đó như một sợi dây duy trì mối liên kết giữa thế giới thiêng và trần tục, giữa truyền thống và hiện đại, sự cố kết của các cá nhân trong cộng đồng. Trước hết, trong lễ hội Kate, vị thế xã hội thể hiện ở thứ tự và hình thức cúng tế. Lễ cúng đầu tiên phải được thực hiện trên tháp để tấu mời thần linh về dự lễ. Sau đó mới là lễ cúng ở làng để tưởng nhớ đến các vị thần làng, các vị tiền hiền đã có công khai làng, lập xóm. Khi lễ Kate ở làng kết thúc, tiếp đến là lễ cúng ở nhà Cả sư rồi mới đến các vị chức sắc dưới quyền. Cuối cùng các tín đồ mới được tổ chức cúng tại nhà để mời tổ tiên về dự lễ.

Vị thế xã hội cũng được nhìn thấy thông qua những hình ảnh và cách phân chia những thực phẩm dâng cúng. Qua mô tả lễ vật, chúng ta có thể thấy vị thế xã hội không chỉ thể hiện ở vai trò của những cá nhân trong cuộc sống hiện tại mà ngay cả những người đã khuất vẫn được người Chăm tuân thủ nghiêm ngặt thông qua cách bài trí lễ vật. Trong các nghi lễ, các lễ vật chuẩn bị để dâng cúng trong đền, tháp đều được đặt trên hai loại mâm, đó là mâm cao và mâm thấp. Theo giải thích của các vị chức sắc, sự phân biệt “cao”, “thấp” này được lý giải liên quan đến phân cấp các vị thần: các bậc thượng đẳng thần sẽ ăn trên các mâm cao, các vị hạ đẳng thần sẽ ăn trên mâm thấp. Các lễ vật này cũng có những quy định về thứ bậc. Cách phân chia, sắp xếp lễ vật trên mâm mặn phân theo thứ tự quy định (gồm ba phần): phần đầu dê, nội tạng và hai chân trước cho các vị thần vua (nam thần), phần chân sau và đuôi dành cho hoàng hậu (nữ thần). Trong cấu trúc mâm lễ vật chay cũng vậy, theo truyền thống có 3 mâm cao nhưng thường có một mâm cao hơn được sắp xếp nhiều lớp bánh và các loại trái cây hơn. Mâm này dành cho các vị nam thần thuộc hàng thượng đẳng; hai mâm phía sau thấp hơn, sắp xếp ít các loại bánh trái hơn cúng cho các vị nữ thần và hạ đẳng thần. Sự phân chia thứ bậc các thực phẩm dâng cúng cũng phản ánh rõ trong lễ cúng Kate ở làng và nhà Cả sư. Như vậy, cấu trúc lễ vật trong mâm cúng tại làng và nhà Cả sư một lần nữa có sự phân chia theo quy tắc thứ bậc trên dưới, phản ánh vị thế xã hội của người thụ lễ.

Kết luận

Bài viết này xem xét mối quan hệ giữa văn hoá và ẩm thực thể hiện trong lễ vật thờ thần ở lễ hội Kate của người Chăm ở tỉnh Ninh Thuận. Các trình bày và phân tích cho thấy lễ vật dâng cúng trong lễ hội Kate của người Chăm Ahiér không chỉ mang ý nghĩa dinh dưỡng mà còn là tấm gương phản chiếu văn hóa, thể hiện thế giới quan, nhân sinh quan và cấu trúc xã hội ở một nhóm địa phương của tộc người. Từ các lễ vật được dâng cúng cho thấy biểu tượng của chúng, đặc biệt là những quy định về các món cúng và cách bày biện, số lượng, hình dạng

của những món này. Cách bài trí, sắp xếp, tổ chức lễ vật đều nhấn mạnh đến yếu tố tổng thể, hài hoà và nhất là thể hiện cấu trúc nhị nguyên vừa đối lập vừa thống nhất. Bên cạnh đó, cấu trúc lễ vật còn thể hiện quan niệm của người Chăm về con người và sự hoà hợp giữa các tôn giáo, một đặc điểm nổi bật trong tín ngưỡng của người Chăm nói chung. Thông qua lễ vật dâng cúng thần phản ánh thực hành văn hoá ẩm thực hướng đến một điểm chung là cầu mong những điều may mắn, tốt đẹp cho con người. Như vậy ở đây, ẩm thực không đơn thuần là dinh dưỡng mà còn phản ánh những khát khao và kỳ vọng được phù trợ của thần linh trong cuộc sống.

Tài liệu tham khảo

1. Phan Quốc Anh (2006), *Nghi lễ vòng đời của người Chăm Ahier ở Ninh Thuận*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
2. Ngô Văn Doanh (1998), *Lễ hội Rija Nugar của người Chăm*, Nxb. Văn hoá dân tộc, Hà Nội.
3. Phan Văn Dốp, Phan Quốc Anh, Nguyễn Thị Thu (2014), *Văn hóa phi vật thể người Chăm Ninh Thuận*, Nxb. Nông nghiệp, Hà Nội.
4. Quảng Văn Đại (2016), *Cẩm nang nghi lễ truyền thống Chăm Ninh Thuận*, Nxb. Tri thức, Hà Nội.
5. Trần Nguyên Khoa (2019), *Triết lý “Lakei- Kamei” trong cộng đồng người Chăm ở Nam Trung Bộ*, Luận án tiến sĩ, Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh.
6. Lévi - Strauss, C. (1963), *Structural Anthropology*, NewYork: Basic Book.
7. Văn Món (2002), “Văn hóa Chăm, một cấu trúc lưỡng hợp”, *Tạp chí Văn hóa các dân tộc thiểu số Việt Nam*, số 5, tr. 20-26.
8. Văn Món (2020), *Tiếp cận một số vấn đề văn hóa Champa*, Nxb. Tri thức, Hà Nội.
9. Trần Thị Thái (2020), “Thế giới quan và nhân sinh quan của người Chăm Ahier qua ẩm thực trong nghi lễ hòa táng”, trong: Nguyễn Thị Phương Châm, Hoàng Cầm (Chủ biên), *Văn hóa Việt Nam đương đại, đa dạng biểu đạt và tương tác*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
10. Trần Thị Thái (2021), *Khía cạnh văn hóa xã hội trong ẩm thực ở nghi lễ hòa táng của người Chăm Ahier tại Ninh Thuận*, Hội thảo Quốc tế Việt Nam học lần thứ VI, tổ chức tại Hà Nội.
11. Quảng Đại Tuyên, Nguyễn Ngọc Ánh (2018), *Từ triết lý Linga-Yoni nhìn lại những kết nối giữa hai cộng đồng Chăm Awal và Ahier thông qua các nghi lễ truyền thống*, Talagau, Tuyển tập sáng tác, sưu tầm, nghiên cứu văn hóa Chăm, tr. 160-174.